

НЕБАНКІВСЬКІ ФІНАНСОВІ УСТАНОВИ – УЧАСНИКИ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Фінансовий ринок представлений банківськими та небанківськими фінансовими установами. Небанківські фінансові установи покликані спростити процедуру розподілу тимчасово вільних фінансових ресурсів серед тих, хто може використати такі кошти з більшим економічним ефектом.

Аналіз досліджень та публікацій останніх років, які стосуються обраної проблеми, свідчить про значний інтерес вітчизняних вчених до окремих небанківських фінансових установ України. Так, Гончаренко В.В., Пожар А.А. та Слав'юк Р.А. досліджували кредитні спілки та їх роль для економіки України. Страхові компанії вивчали Горбач Л.М. та Фурман В.М., Лазебна Л.В. та Лібанова Е.М. – недержавні пенсійні фонди. Науменкова С.В. та Ходаківська В.П. у своїх наукових працях розглядали ринок фінансових послуг, а Дорош О.Л. та Оленчик А.Я. – в цілому небанківські фінансові установи в економічній системі України.

Невирішені частини загальної проблеми. Небанківські фінансові установи виступають посередниками, які трансформують заощадження населення у інвестиції, що надходять до економіки країни. Банківські установи не спроможні виконувати увесь спектр фінансових послуг у яких населення відчуває потребу, крім того, у необхідні для нього терміни і за відповідну плату. У цьому зв'язку актуальності набуває діяльність небанківських фінансових установ.

Мета статті полягає у дослідженні сутності, складу небанківських фінансових установ та їх ролі на ринку фінансових послуг України.

Основні результати досліджень.

Ускладнення форм та способів розміщення тимчасово вільних коштів призвело до появи нових специфічних видів професійної діяльності, які спря-

мовані на обслуговування власників таких фінансових ресурсів [1]. Така професійна діяльність представляє собою діяльність з надання різноманітних фінансових послуг суб'єктам господарювання, фізичним особам, державі, органам місцевого самоврядування.

Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» визначає сутність фінансових послуг та суб'єктів, які їх надають. Отже, «фінансова послуга - операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, - і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів» [2, ст.1]. Розрізняють безліч видів фінансових послуг, які можна об'єднати у три групи:

- фінансове посередництво;
- страхування;
- допоміжні послуги у сфері фінансового посередництва і страхування

[1].

Сферою надання зазначених послуг є ринок фінансових послуг, який відображає конкретні форми організації руху фінансових ресурсів за допомогою фінансово-кредитного механізму. Поняття «ринок фінансових послуг» є ширшим за поняття «фінансовий ринок».

Послуги з фінансового посередництва у більшій своїй частині належать до ринку фінансовий послуг, а от до фінансового ринку можуть і не відноситись. Виняток становлять операції купівлі-продажу фінансових ресурсів, які можуть здійснюватись безпосередньо між продавцем і покупцем, наприклад придбання акцій інвестором безпосередньо в емітента. В даному випадку послуга як така відсутня, - тому така операція не є об'єктом ринку фінансових послуг. Різноманітні операції банків з векселями (авалювання, акцептування, інкасування), операції з перевідступлення боргу (факторинг, форфейтинг) в свою чергу належать до ринку фінансових послуг, а от до фінансового ринку – ні [3].

До суб'єктів, що надають фінансові послуги відносять: «банки, кредитні

спілки, ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди і компанії та інші юридичні особи, виключним видом діяльності яких є надання фінансових послуг». Всі ці установи Законом визначені як «фінансові» [2, ст.1]. З числа таких фінансових установ виділяють учасників ринків фінансових послуг - «юридичні особи та фізичні особи - суб'єкти підприємницької діяльності, які відповідно до закону мають право здійснювати діяльність з надання фінансових послуг на території України, та споживачі таких послуг» [2, ст.1].

Тобто, законодавство України розмежовує фінансові ринки та ринки фінансових послуг.

Частина учасників ринків фінансових послуг – «юридичні особи, які відповідно до законодавства не є банком, надають одну або декілька фінансових послуг та які внесено до відповідного державного реєстру фінансових установ у порядку, встановленому законодавством» визначені як *небанківські фінансові установи*. [4, ст.1]

Послуги, які надають небанківські фінансові установи аналогічні банківським, вони виступають як альтернатива банківському сектору. Однак в той час, як банки ведуть свою історію з дня проголошення незалежності нашої країни, більшість небанківських фінансових установ – з кінця дев'яностих років. Саме тому, питання щодо становлення дієвої системи фінансового контролю у сфері небанківських фінансових установ на сьогодні ще не вирішено та стоїть особливо гостро.

До складу небанківських фінансових установ відносять: страхові компанії, кредитні спілки, недержавні пенсійні фонди, ломбарди, фінансові компанії, які здійснюють лізингові, факторингові та інші фінансові операції (табл. 1).

Таблиця 1

Види небанківських фінансових установ [складено автором за даними 2, 5, 6, 7, 8, 9, 10]

Вид небанківської фінансової установи	Сутність діяльності
Страхова компанія	захист майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі

	настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) та доходів від розміщення коштів цих фондів [5, ст. 1]
Недержавний пенсійний фонд	накопичення пенсійних внесків на користь учасників пенсійного фонду з подальшим управлінням пенсійними активами, а також здійснює пенсійні виплати учасникам зазначеного фонду [6, ст. 1]
Кредитна спілка	задоволення потреб членів спілки у взаємному кредитуванні та наданні фінансових послуг за рахунок об'єднаних грошових внесків її членів [7, ст. 1]
Ломбард	надання на власний ризик фінансових кредитів фізичним особам готівкою чи у безготівковій формі за рахунок власних або залучених коштів, крім депозитів, під заставу майна та майнових прав на визначений строк і під відсоток, а також надання супутніх ломбардних послуг [8, ст.]
Фінансові компанії	<ul style="list-style-type: none"> - надання фінансових послуг з управління фінансовими активами (створення фондів фінансування будівництва та фондів операцій з нерухомістю); - послуг кредитування та кредитні операції (лізингові, факторингові, поручительство, надання гарантій та інші); - діяльність із забезпечення проведення розрахунків (обмін валюти, переказ грошових коштів) [9, 10]

Необхідно зауважити, що деякі вчені до небанківських фінансових установ відносять – благодійні фонди. Так, зокрема, Мешко О.І. у своїй дисертації «Аналіз активів неприбуткових фінансових установ: методика та організація» стверджує, що специфікою діяльності благодійних фондів як «спеціалізованої небанківської фінансової установи» є «Залучення коштів здійснюється за рахунок грошових внесків або пакетів акцій корпорацій та крупних власників. За рахунок цього фонди діють на ринку капіталів, розміщуючи кошти в цінні папери або отримуючи дивіденди з отриманих цінних паперів.» [11, с.10].

Однак, така думка автора суперечить встановленим в Україні правовим положенням. Як вже зазначалось, визначення поняття «небанківська фінансова установа» містить Постанова НБУ «Про затвердження Положення про порядок надання небанківським фінансовим установам, національному оператору поштового зв'язку генеральних ліцензій на здійснення валютних операцій», у якій чітко виписано, що небанківська фінансова установа - це установа, яка надає фінансові послуги та яку внесено до державного реєстру фінансових установ

[4]. Таким чином, щоб віднести ту чи іншу установу до небанківських фінансових, необхідно перевірити: по-перше, - чи надає така установа фінансові послуги, по-друге, - чи законодавчо встановлене внесення таких установ до реєстру фінансових установ?

Звернемось до Закону України «Про благодійництво та благодійні організації», в якому зазначено, що головною метою діяльності благодійної організації є «здійснення благодійної діяльності», серед основних напрямів (зазначених у Законі) немає – «надання фінансових послуг». Крім того, у ст.4 Закону України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» наведений перелік фінансових послуг, жодну з яких благодійний фонд не здійснює [2]. Отже, ми дійшли висновку, що відповідно вітчизняного законодавства благодійний фонд не надає фінансові послуги.

У законодавстві України відсутній перелік фінансових установ, які підлягають включенню у Державний реєстр фінансових установ. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг «Про затвердження Положення про Державний реєстр фінансових установ» містить положення, в якому зазначено: «Дія цього Положення поширюється на всі юридичні особи (крім банків, професійних учасників фондового ринку, інститутів спільного інвестування в частині їх діяльності на фондовому ринку, фінансових установ, які мають статус міжурядових міжнародних організацій, Державного казначейства України та державних цільових фондів) незалежно від організаційно-правової форми, форми власності, які відповідно до Закону України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" надають одну чи декілька фінансових послуг, державне регулювання яких належить до компетенції Комісії» [12]. Тобто, знову ж таки приходимо до сутності та видів фінансових послуг. Давши відповідь на перше питання, - ми автоматично відповіли на друге – благодійні фонди не підлягають внесенню у Державний реєстр фінансових установ. Підтвердженням цього є відсутність благодійних фондів як небанківських фінансових установ у переліку таких установ, наведених, на офіційному веб-сайті Держфінпослуг – основного регулятора на ринку фінансових послуг

України.

Слід зауважити, що в науковій літературі з приводу віднесення благодійних фондів до небанківських фінансових установ, точаться дискусії. Це обумовлено тим, що благодійний фонд здійснює свою діяльність, яка пов'язана з перерозподілом ресурсів, в інтересах третіх осіб та він зацікавлений у збереженні реальної вартості активів. Однак, на нашу думку, послуги, які здійснюють благодійні фонди, не можна віднести до жодного виду зазначених нами вище фінансових послуг, - тому такі суб'єкти господарювання не є фінансовими установами.

Визначившись зі складом небанківських фінансових установ необхідно підкреслити місце таких установ на ринку фінансових послуг України.

Небанківські фінансові установи за величиною активів суттєво поступаються комерційним банкам: їх питома вага коливається від 5,96% - у 2007 до 13,99% - у 2004 році від загальних активів (рис. 1). Необхідно зауважити, що в абсолютному вираженні активи фінансових установ щороку зростають, однак темпи їх приросту поступаються банківському сектору.

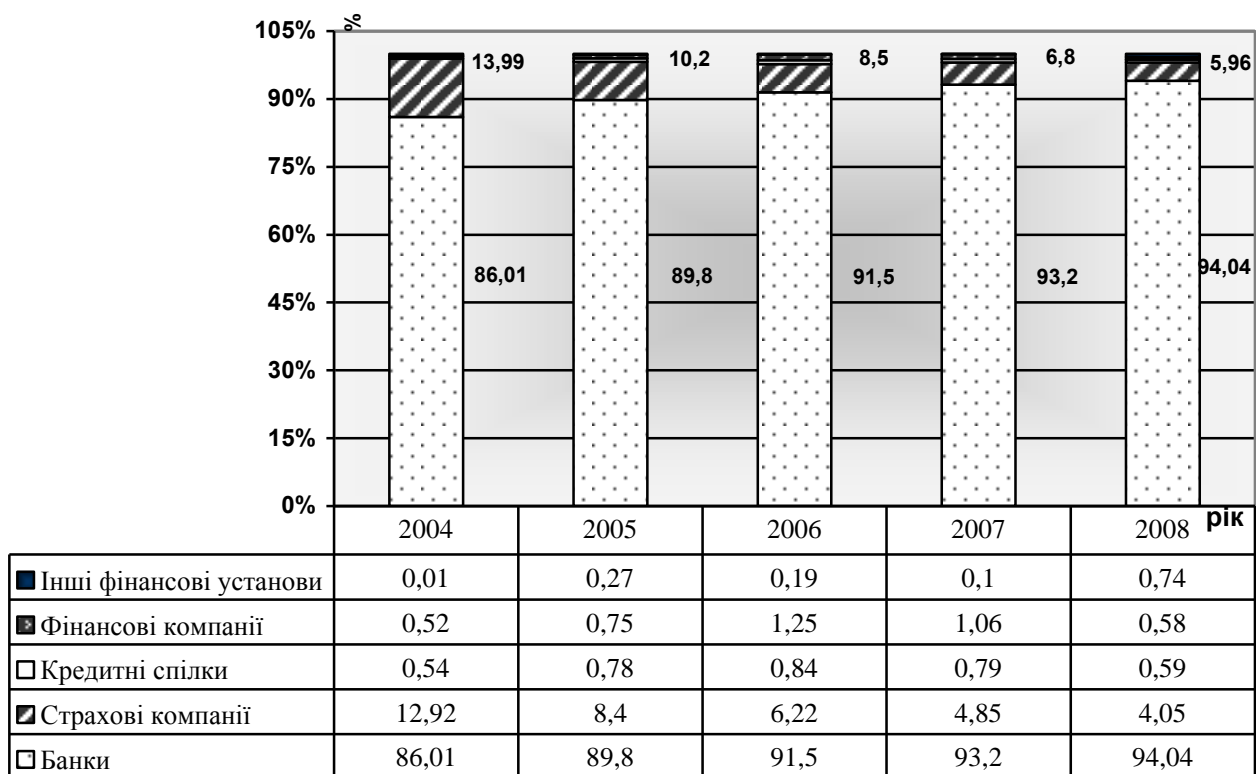

Рис. 1. Співвідношення фінансових установ в Україні за активами (%) [складено автором за даними 13, 14]

Як видно з рис. 1 за активами на другому місці після банків знаходяться страхові компанії, а на третьому, із значним відставанням, – кредитні спілки.

Частка активів небанківських фінансових установ на фінансовому ринку України на сьогодні незначна, однак є значний потенціал для зростання цієї частки, перед усім за рахунок збільшення вже існуючих та створення нових небанківських фінансових установ. Вже сьогодні на ринку фінансових послуг за кількістю перше місце займає саме учасник ринку небанківських фінансових послуг – кредитні спілки. Так, згідно звітів НБУ та Держфінпослуг, банки та кредитні спілки станом на 31.12.2008 року склали відповідно 184 та 878 одиниць [13, 14].

Небанківські фінансові установи зайняли свою нішу на ринку фінансових послуг: одні – перебравши на себе частину функцій банків (кредитні спілки та більшість фінансових компаній), інші – надають послуги з фінансового посередництва відмінні від банківських (страхові компанії, недержавні пенсійні фонди). Послуги, які є аналогом банківських надаються такими фінансовими установами за більш спрощеною процедурою, що також виступає на користь їх існування.

Висновки та перспективи подальших розробок. Небанківські фінансові установи виконують на ринку фінансових послуг роль фінансових посередників. Забезпечуючи перерозподіл фінансових ресурсів в країні вони підтримують економіку, яка, в свою чергу, отримує додаткові вливання - інвестиції. Хоча на сьогодні за активами такі установи значно поступаються банкам – вони мають значний потенціал та, на наше глибоке переконання, при формуванні дієвої системи фінансового контролю за ними будуть більш затребуваними у населення нашої країни.

Література

1. Бобров Е.А. Роль и место рынка финансовых услуг в структуре финансового рынка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://books.efaculty.kiev.ua/trf/articles/4/3.htm>.

2. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001р. № 2664-III із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

3. Опарін В. М. Фінанси (Загальна теорія) [Електронний ресурс]: навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2002. – Режим доступу: http://buklib.net/component/option,com_jbook/task,view/Itemid,99999999/catid,100/id,1529/.

4. Постанова Національного банку «Про затвердження Положення про порядок надання небанківським фінансовим установам, національному оператору поштового зв'язку генеральних ліцензій на здійснення валютних операцій» від 09.08.2002р. № 297 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

5. Закон України «Про страхування» від 7.03.1996р. № 85/96-ВР із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

6. Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» від 9.07.2003р. № 1057-IV із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

7. Закон України «Про кредитні спілки» від 20.12.2001р. № 2908-III із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

8. Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок проведення внутрішнього фінансового моніторингу суб'єктами господарювання, що провадять господарську діяльність з організації та утримання казино, інших гральних закладів, і ломбардами» від 20.11.2003р. № 1800 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

9. Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження Положення про внесення інформації щодо фінансових компаній до Державного реєстру фінансових установ та встановлення вимог до облікової та реєструючої системи фінансових компаній» від 05.12.2003р. № 152 із змінами та доповненнями [Елек-

тронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

10. Розпорядження Держфінпослуг «Про затвердження переліку видів послуг, які можуть бути зазначені у додатку до свідоцтва про реєстрацію фінансової установи, що видається фінансовій компанії» від 26.04.2005р. №3978 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

11. Мешко О.І. Аналіз активів неприбуткових фінансових установ: методика та організація [Текст]: дис. ... канд. ек. наук : спец. 08.00.09 / Мешко Ольга Іванівна. – К., 2008. – 218 с.

12. Розпорядження Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг «Про затвердження Положення про Державний реєстр фінансових установ» від 28.08.2003р. №41 із змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>.

13. Офіційний веб-сайт НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Bank_Supervision/dynamics.htm.

14. Річні звіти Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dfp.gov.ua/742.html>.